

Under rubriken FORUM presenterer vi debattartikler, aktuelle reportage og liknande som berör arkitekturforskningen. Här kan kongresser och större seminarier presenteras och följas upp i korta artiklar eller notiser.

FORUM

NORDPLAN's rolle i nordisk forskerutdanning for arkitekter

av Sigrun Kaul

NORDPLAN, Nordiska instituttet for samhällsplanering er en av Nordisk Ministerråds utdannings- og forskningsinstitusjoner og ble opprettet i 1968. Målsettingen er å drive tverrfaglig utdanning og kunnskapsutvikling på samfunnsplanleggingens område i samarbeid med nasjonale institusjoner.

Våre virksomheter omfatter en tre måneders videreutdanning, forskerkurs, konferanser og studiereiser. Forskning drives innen områdene filosofi og planlegging, naturressurser og miljø, urbanteori foruten næringsliv og kommunikasjoner. Av de 25 ansatte er 7 i vitenskapelige stillinger og 6 forskere med finansiering utenfra.

NORDPLAN's forskerutdanning

Forskerutdanningen ved NORDPLAN ble mellom 1977 og 1990 drevet som doktorandutdanning i periodiske kurs. Mellom årene 1980 og 1995 har NORDPLAN også rett til å tildele doktorgrad i samfunnsplanlegging. Elleve personer fra fire land har disputert ved instituttet, derav 3 arkitekter. I tillegg har flere av doktorandene disputert ved sin egen nasjonale institusjon. Forskerutdanningen har i stor grad fungert som etter-

utdanning for forskere, også for arkitekter som er lærere ved arkitektskoler.

Fra og med 1991 tilbys forskerkurs i samarbeid med nasjonale høyskoler og universitet. Vi arbeider nå med å formalisere dette samarbeidet gjennom rammeavtaler med én institusjon i hvert land (AUC i Danmark, YTK, Fortbildningscentralen ved Tekniska Høgskolen i Otnäs, Finland, Universitetet i Trondheim og Chalmers tekniska högskola i Sverige).

I tillegg til seminar for våre doktorander tilbyr vi for tiden to typer forskerkurs:

Periodiske kurs av varierende lengde (1-3 uker), for 1991-1993 innen områdene:

- * Humanvetenskaplig handlingsteori;
- * Livsverden, hverdagsliv og planleggingsrasjonalitet.

Som eksempel på kursinnhold, se nærmere beskrivelse i vedlegget.

Paraplyer for prosjektnettverk innen nye tverrfaglige emneområder, i 1992-93 bl. a. innen områdene:

- * Retorikk og samfunnsplanlegging;
- * Ressurshusholdning og energi på kvinners vilkår.

Dette er åpne nettverk innen programområder som er tenkt å skulle fungere over en 3-4 årsperiode.

NORDPLAN's profil er relevant for arkitekter
Både ved videreutdanning, forskerutdanning og forskerkurs deltar mange arkitekter, minst en tredel.

Som tverrfaglig institusjon er vi naturlig nok opptatt av problemstillinger og perspektiver som er felles for de ulike fag og sektorer. Vitenskapsteori, idéhistorie, språketeori, filosofi og etikk står sentralt i våre utdanninger og forskning. Dette er viktige innslag i tenkning omkring grunnlagsproblemer i planlegging, som også er relevant for arkitektplanleggeren.

Planleggere og forskere som deltar i våre kurs har forankring i sine respektive profesjoners praksis, og vi tilbyr muligheter og redskap til å bearbeide egne erfaringer i en tverrvitenskapelig, tverrsektoriell og nordisk sammenheng. Planlegging som handling, sett fra "subjektets" perspektiv, (såvel utøver som berørte av planlegging), danner grunnlag for NORDPLAN's forskning om handlingsteori, etikk, retorikk, hverdagsliv, rasjonalitet og kommunikasjon, natur- og menneskesyn, foruten kjønnsperspektiv i planleggingen.

I utviklingen av en forskningsbasert arkitekturdisiplin og forskerutdanning vil en slik fokusering på subjektet og et teoretisk grunnlag for bearbeiding av erfaringskunnskap være av interesse.

I tillegg til de muligheter til teoriutvikling som ligger i det tverrvitenskapelige, kan NORDPLAN tilby muligheter for nordisk komparative perspektiver og et utstrakt nordisk og internasjonalt nettverk.

Mulige modeller for samarbeid med nasjonale forskerutdanninger

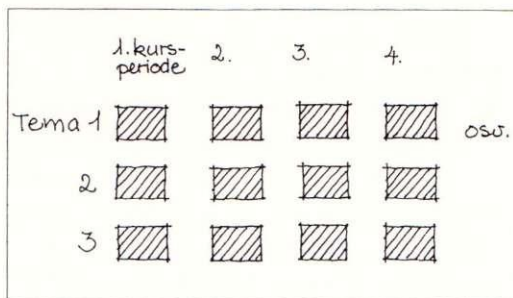
NORDPLAN ønsker bedre kontakt og samarbeid med arkitektkolene, slik at våre ressurser kan utnyttes bedre og våre tilbud ikke konkurrerer med, men kan supplere de nasjonale forsker-

utdanninger. Hvordan dette samarbeid kan organiseres skisseres i det følgende.

NORDPLAN-baserte kurs

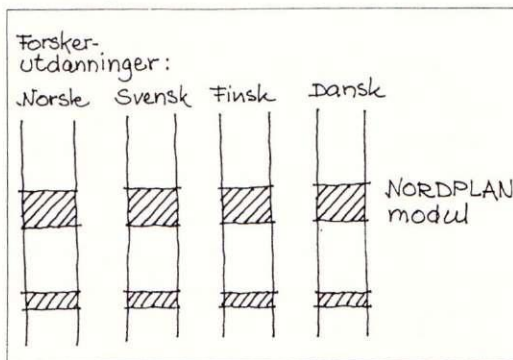
Denne modellen er tenkt som periodiske kurs innen NORDPLAN's tverrfaglige emneområder og kompetanse. Kursene kan suksessivt utvikles til en nordisk forskerutdanning, der doktor-eksamen avlegges ved den egne nasjonale institusjon. Tilbudet kan fungere som et supplement til de nasjonale, disiplinbaserte forskerutdanninger. De vil ha særlig interesse for arkitekter som ønsker å kvalifisere seg for forskning innen en tverrfaglig kontekst, eller som er opptatt av meta-teoretiske og grunnlagsteoretiske perspektiver.

Utdanningen organiseres i samarbeid med nasjonale skoler, og lærere derfra kan bidra i undervisningen.

Tverrfaglige "pakker" som inngår i nasjonale utdanninger

Tanken er besnærende. NORDPLAN utvikler nordiske tverrfaglige moduler av ulike tema og varighet som kan inngå i nasjonale, formaliserte utdanninger.

Det er høyst usikkert om de nasjonale forskerutdanninger noen gang blir så strømlinjeformet at denne modellen er levedyktig. Kanskje er den heller ikke ønskelig? Ser vi bort fra de byråkratiske bestrebelsene med å få modulene til å passe inn i nasjonale studieforløp, er modellen en variant av alt. 1.

NORDPLAN som bortearena for nasjonale arkitektskoler

NORDPLAN har lokaler og nettverk som kan utnyttes av nasjonale skoler som ønsker å gjøre deler av sine forskerkurs, eller forskersymposier, nordiske. Denne modellen er aktuell for tema og problemområder som det ikke er ressurser til å utvikle kurser for i de enkelte land, eller for "smale" emner som de ovenfor omtalte paraplynettverk.

Sammenfatning

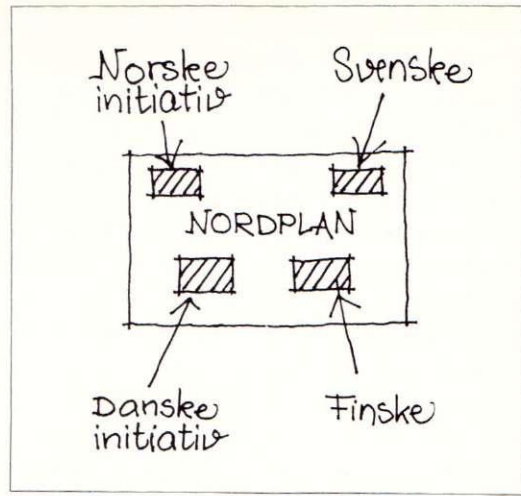
NORDPLAN kan bidra til nordiske arkitekters forskerutdanning ved utvikling av de ovennevnte

Bilaga

Kurs i humanvetenskaplig handlingsteori

Nordiska institutet för samhällsplanering (NORDPLAN) anordnar under läsåret 1992-93 en kurs i humanvetenskaplig handlingsteori. Kursen syftar mot en djupare förståelse av mänsklig handling oppfattet som olika former av språkpraktik. Särskild uppmärksamhet ägnas studiet av det för-givet-tagna och de socialisationsprocesser vilka hänger samman därmed. Angreppssättet är mångdisciplinärt, men förankrat i samhällsvetenskap, humaniora och konst. Centrala grundbegrepp är individ och samhälle, identitet och differens, tid och rum, makt och demokrati.

Omfattning. Undervisningen koncentreras till tre perioder, de två första om vardera två veckor, den tredje om en vecka. Förutom aktivt deltagande under dessa veckor krävs dels inläsning av gemensam litteratur dels författande av en enskild tentamensuppsats. Den som med godkänt resultat genomgått hela kursen erhåller intyg härom.

modeller eller kombinasjoner av disse. Vi har vakre, velegnede lokaler sentralt beliggende i Stockholms hjerte. Vi har et godt bibliotek og en stab med lang erfaring fra organisering av nordiske kurs, foruten et vidt nettverk.

Jeg avslutter med en ut- og oppfordring: Bruk oss!

Program. De tre kursperioderna avses ha följande program:

- 31 augusti–11 september 1992: En (idé)-historisk dekonstruktion av handlingsbegreppets utveckling från antiken till det moderna; välfärdsstatens rötter i Platon, Aristoteles och Upplysningen.
- 19–30 oktober 1992: En humanvetenskaplig rekonstruktion av aktuella teorier, metoder och lösningar för hanteringen av klassiska problem; nutiden i perspektiv från Kant och Hegel till Rawls, Lacan och Derrida.
- 25–29 januari 1993: Kreativa konstruktioner runt kursdeltagarnas egna uppsatser.

Deltagare. Kursen vänder sig främst till forskare, utredare och andra handläggare från de nordiska länderna. Deltagarantalet begränsas till maximalt 15 personer.

Lärare. Kursledare är professor Gunnar Olsson, NORDPLAN, med biträde av doktorand

José J. Ramirez. Dessutom medverkar ett antal särskilt inbjudna gästlärare.

Ansökan. Vidare upplysningar kan erhållas från Gunnar Olsson, NORDPLAN, Box 1658, 111 86 Stockholm, tel. 08-614 40 35 eller från José L. Ramirez, tel 08-614 40 06.

Ansökan om deltagande skall vara NORDPLAN tillhanda senast den 1 juni 1992. För ansökningshandling kontakta Marita Strömqvist, NORDPLAN, Box 1658, 111 86 Stockholm, tel 08-614 40 05.

Livsvärld och planeringsrationalitet

Såväl planeringsforskning som vardagslivsforskning har, inte minst i Norden, varit relaterade till "det moderna projektet", till föreställningar om nationalstaten och den därmed förknippade "sociala frågan".

Den alltmer aktuella radikala förnufts-kritiken riktar sig mot det planerande och forskande subjektet. Förflyttas denna förnufts-kritik till vardagslivet och dess praktiker uppstår frågan, hu-

ruvida denna kritik är giltig också på detta område. Att söka få grepp om och begreppsliggöra denna fråga är kursens övergripande syfte.

Med utgångspunkt i nordisk teoriutveckling och forskning om livsformer, vardagsliv etc. granskas olika skeptiska reaktioner till det moderna: rationell handlingsteori, community-orienterad filosofi och samhällsteori samt kritisk teori.

Inbjudna gästföreläsare är Seyla Benhabib och Scott Lash. Kursen omfattar två veckor och hålls under 1993 (tidpunkt ännu ej fastställd) vid NORDPLAN i samarbete med bl. a. YTK, Finland och AUC, Danmark.

Kursen vänder sig i första hand till forskar-studerande och forskare inom planerings-knutna ämnen från de nordiska länderna.

Upplysningar lämnas av professor Kerstin Bohm och fil. dr. Elisabeth Lilja, NORDPLAN.

Sigrun Kaul, arkitekt, professor och föreståndare vid NORDPLAN, Stockholm.

Nordisk samarbejde om forskeruddannelse af arkitekter

av Niels Albertsen

I WEEKEND'EN DEN 13-15 MARTS 1992 blev der på Arkitektskolen i Aarhus afholdt et møde om nordisk samarbejde om forskeruddannelse af arkitekter. Til mødet, som fik finansiel støtte fra Nordisk Forskeruddannelseakademi, var indbudt en repræsentant fra hver af de 11 nordiske arkitektskoler – 2 blev syge, 9 mødte op. Formålet med mødet var 1) at informere om forskeruddannelsen ved de respektive institutioner, 2) at identificere og diskutere fælles problemstillinger, herunder arkitektforskningens eventuelle særtræk og de heraf følgende krav til forskeruddannelserne, 3) at afklare muligheder for og iværksætte samarbejde om forskeruddannelse og 4) at undersøge mulige fælles initiativer til styrkelse af den arkitektfaglige forskning og forskeruddannelse i de nationale og nordiske forsknings-

politiske miljøer og institutioner.

Det blev en særdeles informativ og nyttig sammenkomst Jerker Lundevist lagde ud med at præsentere sin forståelse af "arkitekturforskningens afgrænsnings- og metodeproblemer" herefter fulgte præsentationer af forskeruddannelsen ved de 9 repræsenterede institutioner, og mødet afsluttedes med en indgående drøftelse af, hvilke områder en koordineret nordisk indsats bør koncentrerer om.

Gennemgangen af forskeruddannelserne viste et varieret billede af fremgangsmåden, fra forskeruddannelser omfattende obligatoriske kursusforløb og organiseret vejledning til – i praksis – stort set helt individuelle studier. Et gennemgående træk er imidlertid en ret stor usikkerhed om standarder, evalueringskriterier og frem-

gangsmåder ved forskning og forskeruddannelse på arkitekturområdet. Især forholdet mellem arkitektfaglig praksis (projektering) og arkitektfaglig forskning hersker der uklarhed omkring. Den planlægningsorienterede, byggetekniske og informationsteknologiske forskning og forskeruddannelse synes derimod at støtte sig til "etablerede" forskningstraditioner af samfunds- og ingeniørvidenskabelig karakter.

Den nævnte usikkerhed giver sig udslag i problemer med vejledningen, og det man kan kalde forskningens pragmatik eller håndværk. Utilstrækkelig vejledning og manglende håndværksmæssig kunnen bevirker flere steder, at forskerstuderende går i stå eller er uforholdsmæssig længe om at blive færdige.

Endelig viste det sig, ikke uventet at uvidenheden om forskeruddannelsesaktiviteterne på de andre nordiske institutioner er ganske stor. Dette gælder både igangværende og gennemførte PhD-projekter, kursusvirksomhed, forskningsområder og forsknings- og vejledningskompetencer. Konsekvensen er få forskerneværk og ringe udveksling af forskerstuderende.

På baggrund af denne situationsbeskrivelse blev det besluttet i første omgang at koncentrere en nordisk koordineringsindsats om følgende:

1) Forberedelse af en *serie forskerkurser* som skal gennemanalysere de videnskabsteoretiske grundproblemer i forskning og dermed også forskeruddannelse indenfor arkitektfaget. Interessen rettes især mod forholdet mellem arkitekters forskning og arkitekters projek-

teringspraksis. Der sigtes mod kurser af høj, international standard med start i 1993. Kurserne søges finansieret af NORFA.

2) Forberedelse af *symposier og workshops* om forskningspragmatiske spørgsmål med sigte på efteruddannelse af vejledere og generel styrkelse af "forskningshåndværket" i arkitekters forskning. Finansiering søges hos NORFA.

3) Etablering af *enkle og effektive informationskanaler* på nordisk plan for at fremme dannelsen af netværk, søgninger af kompetente vejledere, forskerstuderendes studieophold ved andre institutioner etc.

De fremmødte konstituerede sig som et selvbestaltet *Nordisk Koordineringsudvalg for Forskeruddannelse af Arkitekter* (NKUFA).

Udvalget består indtil videre af følgende personer ved de respektive arkitektskoler/arkitekturafdelinger: Niels Albertsen, Århus, Kerstin Barup, Lund, Halina Dunin-Woyseth, Oslo, Jukka Järvinen, Tammerfors, Jerker Lundeqvist, Stockholm, Kaj Nymann, Uleåborg, Hans Erik Ortving, København, Gunnar Parelus, Trondheim, Anne Merete Skoglund, Bergen.

Forberedelsen af symposier/workshops foretages af Albertsen, Järvinen, Lundeqvist og Parelus og informationsopgaven søges løst af Barup og Ortving.

Ideer og forslag til løsning af disse opgaver er særdeles velkomne.

Niels Albertsen, cand. scient. pol., lektor ved Arkitekt-skolen i Aarhus.

Byggeforskningssamarbejde:

Nordiska byggforskningens samarbejdsgruppe – NBS

av Fritz Sigrist

ORGANISERET BYGGEFORSKNINGSSAMARBEJDE i Norden kan føres tilbage til slutningen af fyrrerne. Det blev iværksat af byggeforskningsinstitutterne i form af et første Byggeforskningsmøde – NBM, som fandt sted i København i 1949. Frem til 1957 afholdtes Nor-

diske Byggeforskningsmøder engang om året; fra 1957 til 1963 hvert andet år siden da hvert tredje år.

I 1957 besluttede NBM at oprette et udøven- de organ under navnet *Nordiske byggeforskningsorganers samarbejdsgruppe – NBS*. I dag findes

en fast etableret organisation for en virksomhed, som omfatter de forskningsmæssige fælles aspekter, som medlemsorganisationerne har ansvaret for i deres respektive land.

Målsætninger

NBS skal arbejde for at fremme kvaliteten og nytteværdien af nordisk byggeforskning. Hensigten er at udnytte de enkelte landes ressourcer på den bedst mulige måde, samt at fremme fælles interesser gennem nordisk samvirke i internationale organisationer. NBS skal skabe vilkår for direkte samarbejde mellem aktive byggeforskere indenfor og udenfor medlemsinstitutterne og det skal tage initiativ til oprettelse af samarbejdsgrupper indenfor udvalgte områder.

Organisering

Aktiviteten foregår dels i NBS-styrelsen og -sekretariatet, dels indenfor de forskellige NBS' arbejdsgrupper. Formandskab og sekretariat går på omgang mellem de forskellige lande. Funktionsperioden er tre år.

Antallet af arbejdsgrupper har været skiftende gennem årene. Gruppernes navne kan formidle et indtryk af de prioriterede interesseområder indenfor byggeforskning: Byggepladsens Arbejdsmiljø, Boligøkonomi, Byggeproces, Informationsteknologi, Energi, Forvaltning, Infrastruktur, Indeklima, Materialer og Konstruktioner, Træmaterialer. Profilen er kendetegnet ved prioriteringer rettet mod det tekniske og metodiske, dog med øget tendens mod organisatoriske og samfundsorienterede genstandsområder.

Samarbejdet i grupperne

Arbejdsgrupperne organiseres så vidt muligt med repræsentanter fra samtlige nordiske lande. Gruppernes arbejdsform varierer betydeligt. Nogle grupper koncentrerer sig om informationsudveksling indenfor deres specielle genstandsfelt. Andre grupper arbejder projektorienteret eller de konstituerer ad hoc ekspertgrupper til at varetage gennemførelsen af bestemte opgaver.

NBS-samarbejdet er forankret i nordisk kulturarv – bundet i en sproglig fællesnævner. Den

kendsgerning, at nordiske forskere kan mødes uden særlige kommunikative vanskeligheder, giver styrke og identitet i international sammenhæng.

Særlige opgaver

Lejlighedsvis afsætter NBS-styrelsen midler til at gennemføre specielle samarbejdsprojekter. De i den anledning udvalgte projekter havde følgende karakter:

- *NBS i Baltikum* – planlægning og gennemførelse af et Baltisk-Nordisk byggeforskningsseminar til fremme for byggeriets udvikling i Baltikum;
- *Solvarmehåndbog* – et samarbejde om udviklingen og publicering af en håndbog til fremme for forståelsen af solvarmens betydning indenfor byggeriet;
- *Nordisk samarbejde på energi- og miljøområdet* – forsøg på at etablere fælles rammer og datagrundlag indenfor energi og miljø med tilhørende økonomi.

Bygeforskningssamarbejdets udvikling og perspektiver

Fra 1993 forandres vilkårene for NBS på afgørende vis. Nordisk Ministerråd har udarbejdet et samarbejdsprogram for bygge-boligsektoren, gældende frem til 1996. Ministerrådet agter fremover at styre bevillingen rettet mod på forhånd definerede programområdet – fastlagt af de nordiske boligministre. Som emneområder for den kommende periode er forslået:

- *Det byggede miljø*; rammen for menneskenes hverdag, deres muligheder for livudfoldelse, trivsel og nærhed til hinanden. Det handler om boligernes udformning, standard og lokalisering, samspillet med erhvervsaktivitet, trafik og den service befolkningen har brug for;
- *Boligpolitik*; med udgangspunkt i de store nordiske ligheder i forhold til befolkningsstruktur og husholdningsmønstre – og forandringen af disse;
- *Sikkerhed, helbred og kvalitet*; tager udgangspunkt i de europæiske integrationsbestræ-

belser. Nye dimensjoner vedrørende produkt-kvalitet og ansvarsfordeling for byggepro-cessen aktualiseres. Målet er betryggende sik-kerhed og helbred i vore bebyggelser.

Norden og Europa

Byggeforskningens orientering mod Europa vil over de kommende år få stadig større opmærk-somhed. EF's forskningsprogrammer er i nogen udstrækning – på grund af samspillet mellem EF og EFTA – åben for alle nordiske lande.

Indenfor EF er der i 1988 etableret et netværk med visse paralleler til NBS. European Network of Building Research Institutes – ENBRI – for-binder 10 EF-landes byggeforskningsinstitutter i et samspil til gavn for de europæiske byggeindu-strier. ENBRI medlemsinstitutters samarbejde består i at yde bistand til EF-kommissionen, til virksomheder og rådgivere, og til brugere og kunder af de europæiske byggeindustrier. ENBRI har afholdt et symposium for at beramme forskningsprioriteter. følgende områder er sat i fokus: Udvikling af materialer og deres anvend-else; Informationsteknologiens påvirkninger;

nye konstruktionsteknologier; tilstandsvurde-ringer, vedligeholdelse og fornyelse; bygnings-installationers udvikling.

Sammenfattende betragtninger

Erfaringerne fra NBS viser, at forskningssam-arbejde i en netværksorientert organisation giver rige muligheder for mangfoldige udfoldelser. Netværket lader sig organisere uden større admi-nistrativt apparat. En adressliste over interes-senter er i princippet tilstrækkeligt til at holde sammen på tropperne.

Et arkitekturforskningens netværk i Norden er en nærliggende tanke at diskutere indenfor rammerne af Symposiet om Nordiskt Forsknings-samarbejde. NBS-samarbejdet kan formidle rige erfaringer til at trække på. Den Nordiske For-ening for Arkitekturforskning kunne udgøre et passende organisatorisk springbrædt. Det skulle være muligt at definere nogle fleksible rammer – og så komme i gang...!

Fritz Sigrist, seniorforsker, Statens Byggeforsknings-institutt, Danmark.

De visuelle lovene

av Thomas Thiis-Evensen

Teksten er ett av de innledende kapitlene i en større bok om Byens uttrykks former. En by-formingsteori, som utgées høsten 1992 på Uni-versitetsforlaget, Oslo. Teksten er en kort gjen-nomgang av de «visuelle lovene» (etter gestalt-lovene) som gjelder vid enhver formgivning og som er med på å styre vår betraktning av om-givelsene, også byene.

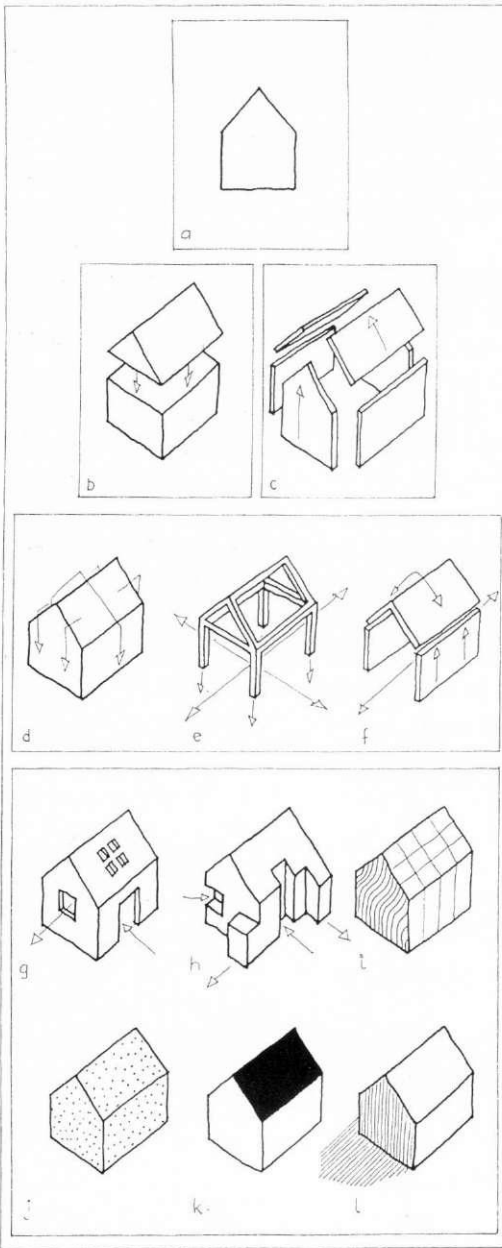
ALLE FORMER I OMGIVELSENE og på alle størrelsesnivåer, fremtrer med de samme visuelle egenskapene. Disse egenska-pene kan være formenes:

- kontur,
- volum,
- flate,

- konstruksjon:
 - masse,
 - skjelett,
 - skive,
- inngrep:
 - hull,
 - oppdeling,
 - tekstur,
 - farge,
 - lys. (Ill.1 a-1)

De visuelle lovene, eller gestaltlovene, er felles for det karakteruttrykket disse egenskapene har, altså hva de "gjør", og angår deres:

- struktur,
- relasjon og
- organisering¹.

Figur 1. Formene i omgivelsene fremtrer med de samme visuelle egenskapene, som er: a) kontur, b) volum, c) flate, d-f) konstruksjon, g-l) inngrep.

Formenes egenstruktur

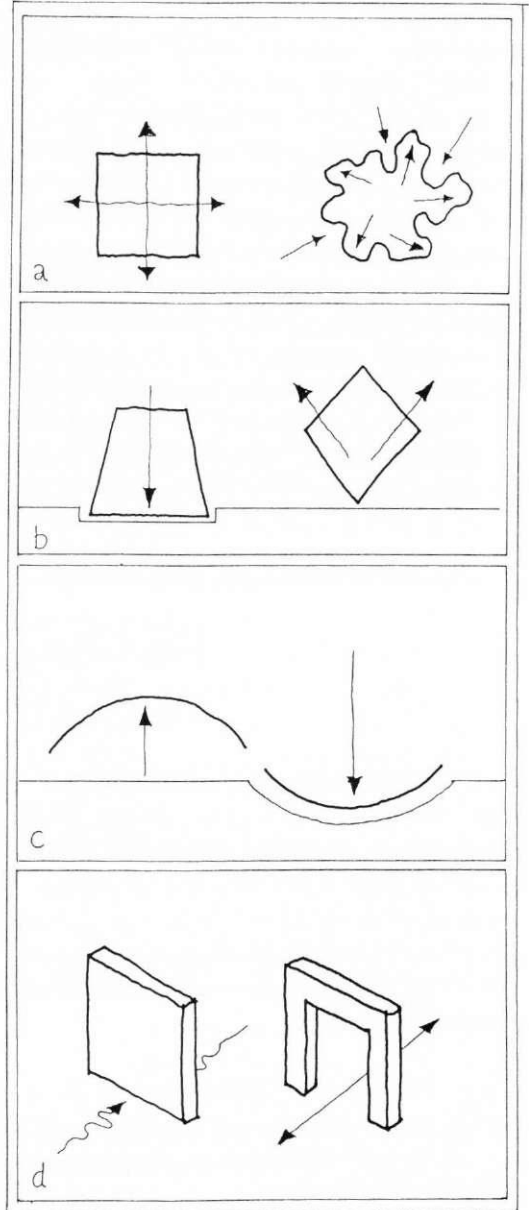
Egenstrukturen angår særlig karakteruttrykket ved en forms oppbygging, og har å gjøre med om den er

- geometrisk eller amorf,
- tung eller lett,

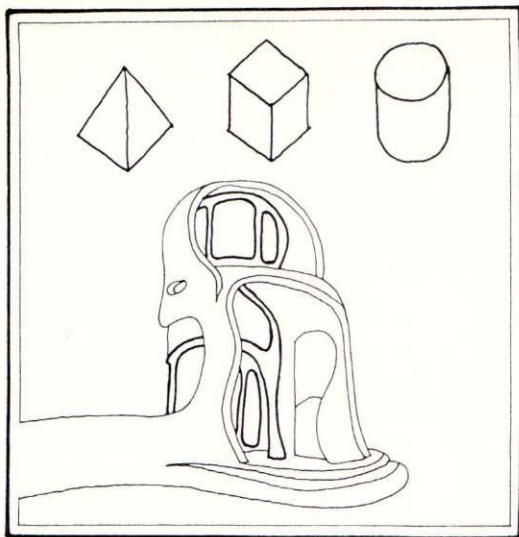
- stigende eller synkende,
- åpen eller lukket (Ill. 2 a-d).

Geometrisk/amorf

Det første karakteruttrykket som viser om en form er geometrisk eller amorf, angår særlig dens indre orden (Ill. 2 a).

Figur 2. Strukturen i en form kan være: a) geometrisk eller amorf, b) tung eller lett, c) stigende eller synkende, d) lukket eller åpen.

Figur 3. Eksempler på strukturer i en form: Geometriske volumer, amorf modellering.

Både oppdelingen av og teksturen til et element kan ha geometrisk eller amorf struktur, og kan opptre i landskapet i f. eks. kontrasten mellom en pløyet aker og en vill skogbunn, som i en vegg slik vi f. eks. ser det i kontrasten mellom den rutete fasaden til Le Corbusiers Unité d'habitation og de kyklopiske veggblokkene i Pietiilas studentehus. Et kvadrat har et indre struktur-skjelett bestående av akse og diagonalkryss, mens en rennende veske har en amorf overlapping av dynamiske «felt»². Egenskapene geometrisk og amorf gjelder også for farge og lys. En farge kan selvfølgelig avgrenses av en geometrisk form, men kan også selv synes «geometrisk» av karakter hvis den er intens og klar i motsetning til svak og «porøs». Likedan med lyset: Diffust lys kan være amorf, uoversiktlig, mens en klar spot kan tegne en presis lyskjegle eller et geometrisk punkt, avhengig av holderens form. Det samme gjelder for volumer og flater: Figurene kulen, kuben, kjeglen og sylindren kan betegnes som geometriske (Ill. 3a), mens for eksempel Hoffmans jugendplastikk modelleres i amorf konturer (Ill. 3b). Det samme kan sies om plasser, gater og byområder, men også om landskapsformer: Fjellblokkene i Arizona-ørkenen har langt mer geometrisk karakter enn de viltre juvene i Alpene, osv.

Tung/lett, stigende/synkende

Det andre karakteruttrykket ved formen som gjør at den virker tung eller lett, stigende eller synkende gjelder særlig høyde- og breddekaraktæren og har igjen relevans for alle de nevnte egenskapene ved en form (Ill. 1 b, c).

En klassisk bygning har i prinsippet et tyngre uttrykk enn en gotisk, – den første har hvilende karakter, mens den siste kan kalles stigende. En vegg dominert av horisontal oppdeling virker tyngre enn en vegg oppdelt av stående linjer. En lys farge kan være lett, den utvider seg, en mørkere kan være tung, den snevrer seg inn, en grov tekstur er tyngre enn en fin, osv. Kandinsky hevder at mens rødfargen samler seg innover, så brer guldfargen seg utover³. Tilsvarende vil en rund plass kunne samle rommet, mens en horisontal vegg og en lang rett gate vil kunne utvide rommet, osv.

Åpen/lukket

Det tredje karakteruttrykket ved formen som gjør at den virker åpen eller lukket gjelder særlig formens dybde, som er forholdet mellom ute og inne (Ill. 1d).

En dyp dal kan være lukket, en slette åpen, en sjelettvegg er åpen mens en massiv vegg er lukket, – mest når den består av tunge blokker, minst når den består av presise småsten. Tilsvarende gjelder farge: en lys og umettet tone vil kunne gi åpen sikt «innover», en mørk og mett tone «stenger av» med tyngde og lukkethet. Det samme gjelder plasser: Campo di Siena er lukket både i form og innfatning, mens Concordeplassen i Paris er åpen og stor, bare definert av skulpturer i hjørnene, en obelisk i midten og lyktestolper i krets.

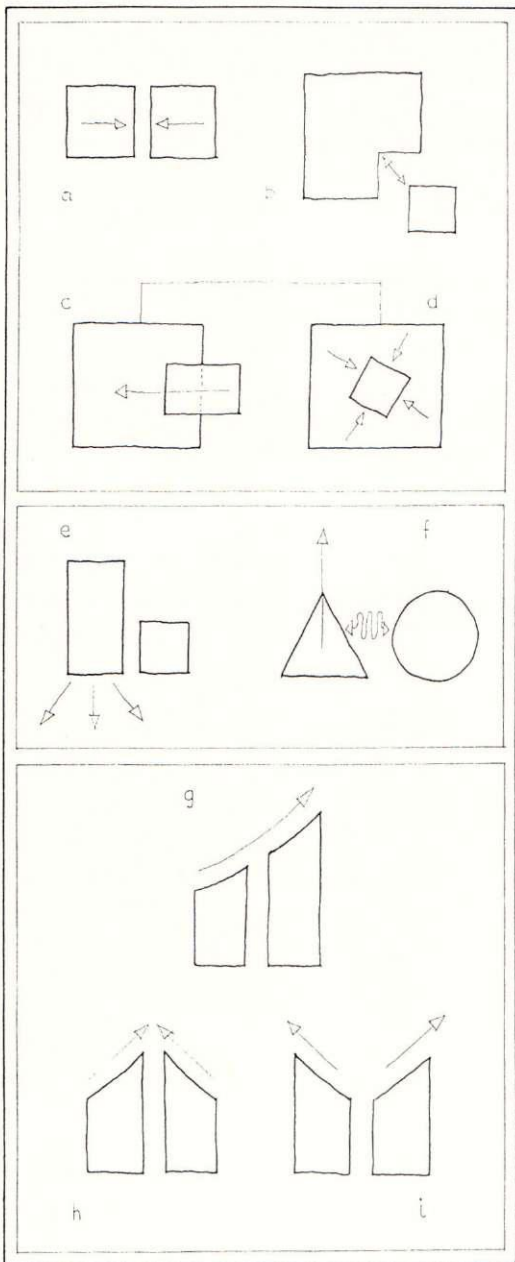
Formenes relasjon

Relasjonen angår særlig karakteruttrykket ved samvirket mellom enkeltformene, og har å gjøre med om dette samspillet er

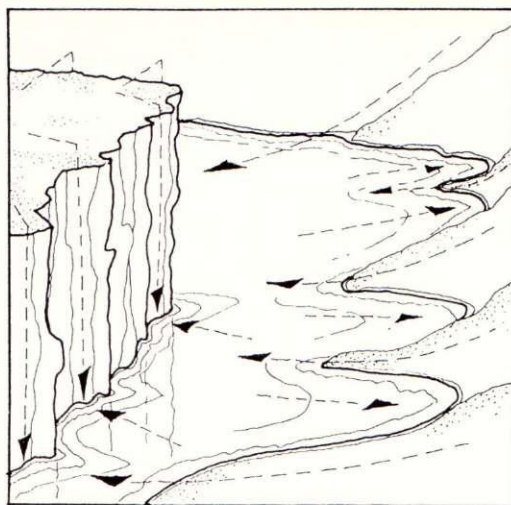
- addert, subtrahert eller overlappende, om det preges av
- dominans, kontrast eller kontinuitet eller om relasjonen er
- samlende eller splittende (Ill. 4a-i).

Addisjon/subtraksjon/overlapping

Den første relasjonen, addisjon, subtraksjon og overlapping, har å gjøre med måten formene sammenføres på, og beskriver om de

Figur 4. Relasjonen mellom former angår hvordan de virker sammen, og kan være enten basert på: a) addisjon, b) subtraksjon, c,d) integrasjon eller e) dominans, f) kontrast, g) kontinuitet eller h) samling, i) splittelse.

Figur 5. Eksempel på et landskaps beskrivelse av en addisjon mellom vann og fjellvegg, og en integrasjon mellom vann og bukker.

- legges til hverandre som isolerte enkeltledd (III. 4a),
- trekkes fra hverandre (III. 4b),
- integreres enten ved at de trenger inn i hverandre langs en horisontal (III. 4c) eller stokkes i hverandre om et punkt (III. 4d).

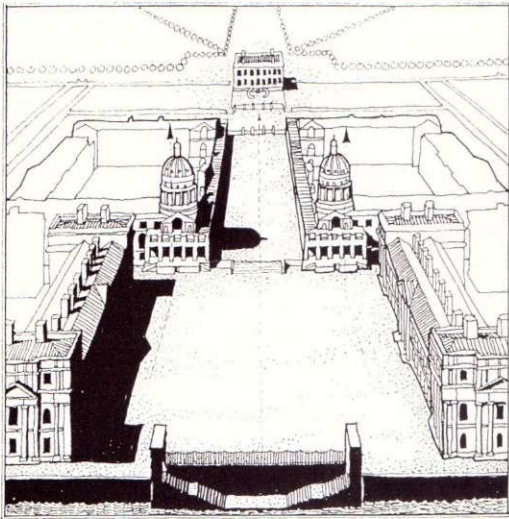
Igjen ser vi at dette er grunnleggende prinsipper, uavhengig av innen hvilke elementer og på hvilke nivåer de opptrer: Forholdet mellom en stupbratt fjellvegg og en vannflate beskriver en addisjon, mens forholdet mellom vannflaten og en jevn stigende skråning som tegner bukker og viker mot vannet, beskriver en integrasjon: Snart griper landet ut i vannet, og snart er det vannet som kiler seg inn i landet (III. 5). Det samme gjelder den overflytende fargebehandlingen hos maleren Turner, sammenlignet med den presise addisjonen hos Mondrian. Det samme med forholdet mellom ute og inne hos Mies van der Rohe: i Barcelonapaviljongen er det vanskelig å si når man er ute og når man er inne. På samme måten er massebehandlingen i en bygning av Ralph Erskine integrerte og overlappende, sammenlignet med den separate addisjonen av enkeltvolumer som hos Michael Graves, osv.⁴

Dominans/kontrast

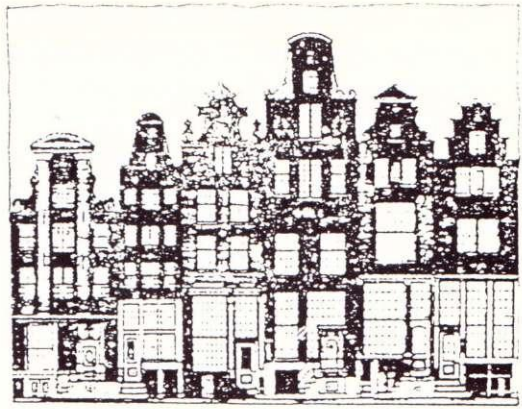
Det andre samvirket som preges av dominans eller kontrast beskriver styrkeforholdet mellom formene.

- Dominansfenomenet har å gjøre med at en form eller en gruppe av former fanger oppmerksomheten på bekostning av andre fordi den eller de springer frem fra en større helhet og dermed blir sterkere synlig (Ill. 4e).
- Kontrastfenomenet har å gjøre med at selve relasjonen fanger oppmerksomhet, uten at én eller noen av delene nødvendigvis dominerer synsinntrykket (Ill. 4f). Snarere har det med liket og ulikhet å gjøre, som først når nærhet kommer inn i bildet kan gjøre at noen av elementene trer frem som figurer, andre trer innover som bakgrunn.

Dominans og kontrast gjelder for samvirket mellom byelementene såvel som for samvirket på alle andre størrelsesnivåer: en fjelltopp kan dominere et slettelandskap på samme måten som et høyhus vil kunne kneise over lavere nabobygg omkring. Dominans opptrer ikke bare ved at noe er stort, men også ved at noe er lite, som i Greenwich der det beskjedne Queens House for enden av synsaksen dominerer de svære bygningsmassivene til hver side (Ill. 6). En plass kan domineres av utsynet mot landskapet der en av plassveggene

Figur 6. Eksempel på det lilles dominans over det store: Queens House i Greenwich.

Figur 7. Eksempel på kontinuitet ved likhet: en hollandsk gatevegg fra 1700-tallet.

er borte⁵, eller endepunktet kan dominere i en lang gate og derved betone dens rettethet.

På samme måten kan også en tekstur preges av kontraster. Spillet mellom gruselementene i en grovbetongvegg baseres på dette, det samme opptrer når vi ser fargespekteret i en skogbunn om høsten. Tilsvarende gjelder for rytmiseringen i en form: et innsnevret midtintervall i en rad av pillarer som ellers står i lik avstand, dominerer som en splittelse i systemet, mens søylevariasjonene rundt en 1200-talls klostergård oppleves kontrastfylt, men uten at noen av søylene dominerer eller tar oppmerksomheten fra de andre. Kontrastfenomenet gjelder også for farger: et rødt hus i en rad med hvite dominerer øyeblikkelig selv om huset ellers kan være både lite og uanselig og ligge tilfeldig på et hjørne, osv.

Kontinuitet

Det tredje samvirket som preges av kontinuitet beskriver hvordan formenes individualitet underlegges én sammenhengende helhet (Ill. 4g). Stikkordet karakteriserer en sammensmeltende måte å besørge overgang mellom former på, til forskjell fra overganger preget av brudd og sprang⁶. Fenomenet gjelder for volumer og konturer dannet av bølgende og modellerte linjer og flater, eller oppdelinger og teksturer dannet av rytmiske gjentagelser ved hjelp av likhet og nærhet.

Igjen ser vi at fenomenet opptrer på alle nivåer i omgivelsene. En havn vil kunne være ris-

set opp av en jevnt bølgende kontur eller en plass vil kunne kontureres av ubrutte rekker med kolonnader eller arkader. Et amfiteater grenses av kontinuitet, både i hovedform og i repetisjonen av buer og pilastre både horisontalt og vertikalt. Tilsvarende med en hollansk gatevegg som bindes sammen av gavler, og som selv om de er ulike i detalj danner en kontinuerlig rekke av identiske motiver (Ill. 7). Det samme med to lykterader som vil kunne gjøre selve veirommet kontinuerlig, selv om bygningsveggen ellers er både sammensatt og kaotisk, osv.

Samlet/splittet

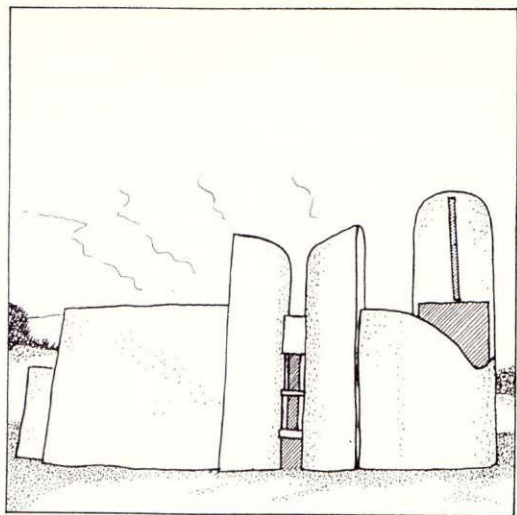
Det fjerde samvirket preges av om relasjonen er samlende eller splittende. Det første forholdet beskriver om formen synes å samle seg om et felles punkt, en linje eller en figur (Ill. 4h), det andre beskriver hvordan en helhet spaltes opp i minst to underdeler (Ill. 4i).

Igjen forstår vi viktigheten av nærhetsfaktoren. Både samling og splittelse er avhengig av om elementene er så nær hverandre at de både henger sammen og er adskilt⁷.

Dette er enda et eksempel på en grunnleggende formegenskap som opptrer uavhengig av på hvilket nivå eller innenfor hvilket element det opptrer. En røys i landskapet danner en typisk samlet hovedform av de enkelte stenene, mens et juv er å forstå som en «sprekk» eller splittelse i en fjellformasjon. Det samme gjelder den typiske trekantoppbygningen i det klassiske maleri som samler motivene, mens partårnmotivet i arkitekturen slik vi ser det for eksempel i Le Corbusiers Notre Dame du Ronchamps, viser en splittelse mellom former (Ill. 8). Dynamikken er tvetydig: formene synes både å være ved å nærme seg hverandre og å trekkes fra hverandre. Mens en samling altså beskriver en utløst situasjon, der formene er falt på plass, så beskriver splittelsen en spenning mellom det å skilles og det å samles i samme bilde.

Formenes organisering

Organiseringen angår særlig karakteruttrykket som styres av det underliggende systemet for selve samvirket mellom enkeltformene.

Figur 8. Eksempel på splittelse mellom former: baksideinngangen til Notre-dame du Ronchamps av Le Corbusier.

At for eksempel former adderes eller overlappes er ikke nok for å kunne beskrive den helheten som disse relasjonene styres av. Følgelig berører organiseringen hvorvidt formene følger langs en,

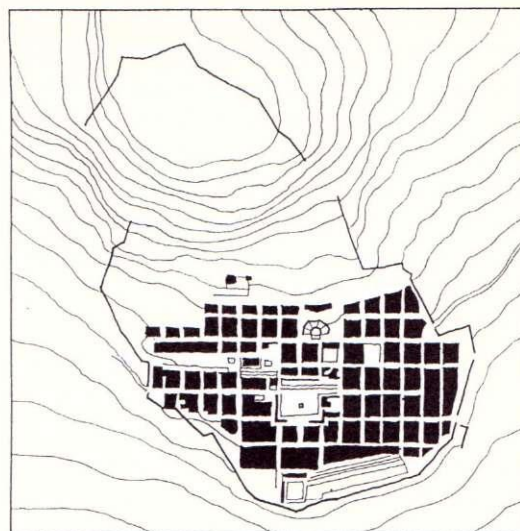
- linje, samles om et
- senter eller fordeles i et
- raster og om dette gjøres
- symmetrisk eller
- asymmetrisk (Ill. 9a-c).

Linje, punkt, raster

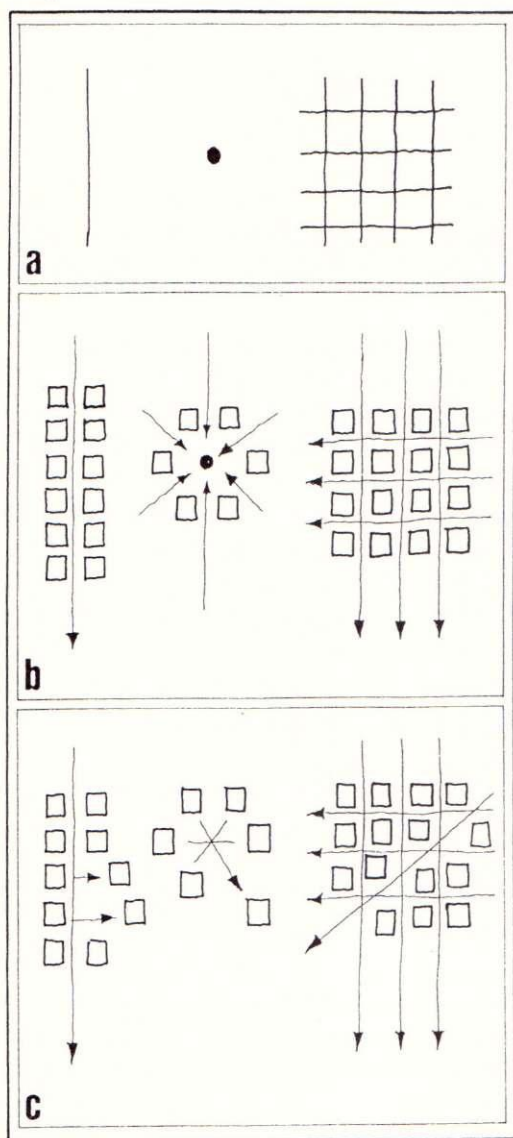
Selve grunnprinsippene for all organisering skjer i forhold til linje, punkt og raster, og har med rettethet, fortetning og likeverdighet å gjøre (Ill. 9a). Mens punkt og linje er to vesensulike prinsipper⁸, liksom svart og hvitt, er rasteret å forstå som en kombinasjon av dem begge der egenskapene utlignes til noe nytt uten noen markert hovedretning.

Et sylindervolum vil være generert av en linje mens en kule vil være generert av et punkt, på samme måten som rekketunet i norsk folkearkitektur følger linjen og firkanttunet samles om et senter. Tilsvarende gjelder for rasteret i et åkerlandskap med sitt lappeteppesammenlignet med et gatenett i en hellenistisk polis: Åkerlappene sprer seg jevnt til alle kanter, det samme

gjør gatenettet i Priene som hverken domineres av én hovedgate eller samles i én plass, men fordeler seg likeverdig over landskapet inntil topografien setter stopp (Ill. 10). Slik også med rekker av lykter som kan danne både linjer, punkter og rastre idet de både vil kunne tegne en perlerad fremover mens hver av dem isolert sett kaster lysringer på bakken som samles rundt stolpen i midten, osv.

Figur 10. Eksempel på rasterets likeverdighet: plan av den greske byen Priene (fra A. E. J. Morris *History of Urban Form*).

Figur 9. Organiseringsmetoder for former angår det underliggende systemet som styrer dem. Disse varierer over: a) linje, punkt, raster, og er enten b) symmetrisk organisert eller c) assymmetrisk organisert.

Symmetri/asymmetri

Symmetri og asymmetri har å gjøre med om linjen, punktet eller rasteret tegner opp balanse eller ubalanse, loddlinje eller diagonal.

Symmetri, som på gresk betyr «harmoni» og som i vår sammenheng snarere hentyder på balanse eller proporsjonsforhold⁹, vil i forhold til punktet og linjen innebære at asymmetri eller ubalanse medfører en forrykkende bevegelse i forhold til den rette linjen eller det geometriske punktet. Ordnes like former langs en linje, eller like former rundt et punkt, er det symmetri (Ill. 9b). Straks noen av formene forandres ulikt, oppstår det en oppmerksomhet som gir konkurrerende retning til hovedbevegelsen i systemet (Ill. 9c).

Et gresk kors danner en symmetrisk punktmarkering, et latinsk kors der en av armene forlenges innfører en rettethet som konkurrerer om balansen i krysset. Slik er det også med en allé langs en rett gate. Taes et tre bort eller det plantes et tre som er annerledes enn resten, etableres en konkurrerende bevegelse til hovedbevegelsen i gaten. Tilsvarende med et likerettet raster, – betones én av linjene mer enn andre, eller intervallene rytmiseres eller en diagonal føres inn, oppstår bevegelser i konkurranse med balansen

i systemet. Det samme gjelder farger. Noen farger er symmetriske, og noen asymmetriske, sier Kandinsky og henviser til «ro» kontra eksentrisk og konsentrisk dynamikk. Det samme opptrer i sammenstillingen mellom to like kuber som er symmetrisk, mens sammenstillingen mellom en kube og en pyramide straks er asymmetrisk fordi selve samvirket innebærer motstridende bevegelser, osv.

Den indre sammenheng mellom formenes egenstruktur, relasjon og organisering

Gjennomgangen ovenfor var en oppsummering og en klassifisering av noen av de viktigste karakteruttrykkene ved en form, trukket ut og studert som isolerte deler.

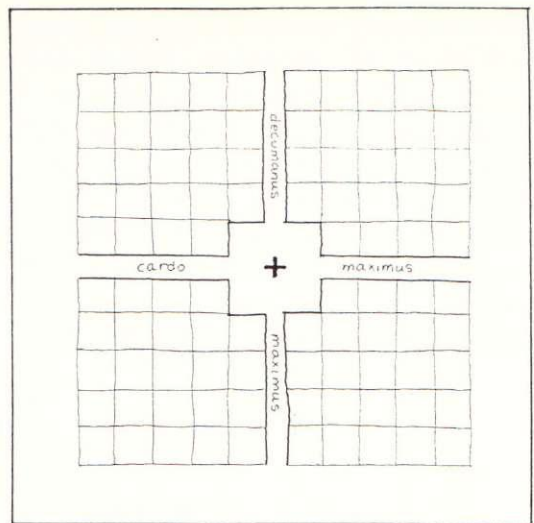
Imidlertid viste eksemplene vi brukte at det også var en indre sammenheng, ikke bare mellom de konkrete eksemplene, men også når det gjalt fenomenene innbyrdes.

Tvetydigheten

I det virkelige liv oppleves en form som et samvirke av uttrykk der helhetsinntrykket som skapes som oftest er tvetydig. For eksempel, når

Figur 11. Eksempel på karakteruttrykkenes tvetydighet: Italienske Trulli-hus. Er de geometriske eller amorfe, er kontinuitetsuttrykket det viktigste eller er det den geometriske strukturen, osv.?

Figur 12. Eksempel på karakteruttrykkenes tvetydighet: Er det romerske castrum likerettet, sentralisert eller rettet?

er et volum geometrisk eller amorft? I mange tilfeller forekommer slike uttrykk samtidig i samme form og kan være vanskelig å skille fra hverandre. F. eks. er et Trulli-hus eller et Vaby-lager, geometrisk eller amorft, og er det i tilfelle tale om en kjegle, en sylinder eller en kube? (III. 11). Og hva er viktigst for uttrykket, kontinuiteten i overflaten eller den geometriske grunnstrukturen? Det samme med en romersk byplan: er den likerettet med sine firkantede kvartaler, er den sentralisert med sitt forum eller er den rettet med sine dominerende hovedgater cardo og decumanus? (III. 12).

Slik vil enhver konkret formsituasjon alltid være et spørsmål om både/og, med karakteruttrykk som griper over i hverandre i gjensidig påvirkning på helheten¹⁰. I tillegg opptrer de på alle størrelsesnivåer i omgivelsene: Det samme knippe av spørsmål hva angår hvilke av karakterene som påvirker synsbildet, må altså rettes like mye til en døråpning som til den veggen døren står i, såvel som til gaten huset ligger i, som til området gaten er en del av, som til byen og forholdet til det landskapet der den ligger, osv.

Grensekryssingen

Men dette samvirket gjalt ikke bare slike konkrete situasjoner som dem beskrevet over, det gjalt

også deres innbyrdes karakteruttrykk. Uttrykkene rubrisert under et volums eller en farges egenstruktur kunne derfor like gjerne gjelde for disse formenes relasjon seg imellom, eller også for organiseringen av dem i et system.

Her brytes grensene på kryss og tvers: en overlapping som vi så gjalt relasjonen mellom enkeltformer kan godt være symmetrisk gjort, som var en egenskap vi hadde plassert under organiseringen av formene. Det samme med kontrast mellom elementer, som jo også gjelder for hvordan former sammenføres. Kontrast kan gjerne beskrive en måte å addere former på, men kan også være en beskrivelse av et sammenstøt mellom det tunge og det lette, eller det stigende og synkende, som vi ellers hadde plassert under formfenomenenes egenstruktur. Eller hva med dominans i et relasjonsforhold? Dét forholdet kan gjerne opptre som et symmetrisk trekk i en gruppedannelse enten om en linje eller om et punkt, såvel som i en geometrisk eller i en amorf enkeltstruktur, eller omvendt, osv.

Slik er oppdelingen av formenes karakteruttrykk under rubrikkene struktur, relasjon og organisering å sammenligne med historikernes inndeling av arkitekturen i stiler. Det er galt å hevde at gotikken og renessansen, henholdsvis sluttet og begynte på eksakte mål- og startlinjer. Faktisk glir de over i hverandre over lange tidsavsnitt og på ulike nivåer. Men det betyr selvfølgelig ikke at stilene, like meget som formenes uttrykk ikke er forskjellige, og dermed kan utskilles og studeres hver for seg slik vi har gjort ovenfor.

Sammenhengens innhold: retningsdannelsene

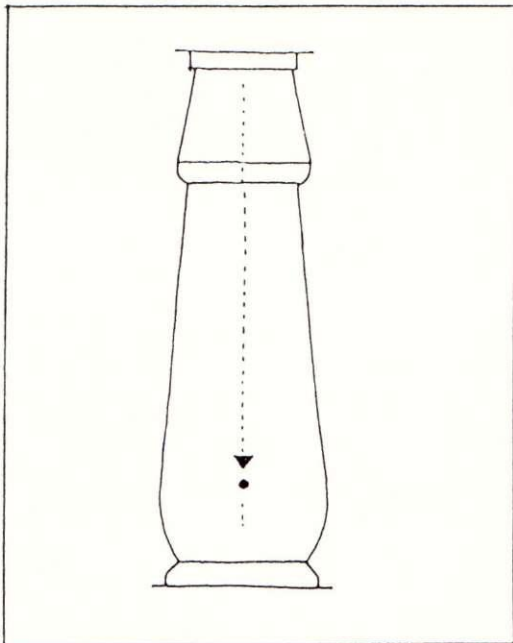
Vår gjennomgang over av formenes karakteruttrykk viste imidlertid også at sammenhengen dem imellom ikke bare gjaldt som fenomener og på ulike størrelsesnivåer i omgivelsene. Først og fremst hadde de klare fellestrekk når det gjalt innholdet.

Dette innholdet er formenes retningsdannelser. Retningsdannelsene som er det som angår dynamikken i fenomenene, er det som «skjer» i

formene og som gjør dem henholdsvis kontinuerlige, tunge, lette, stigende, synkende osv (Ill. 13).

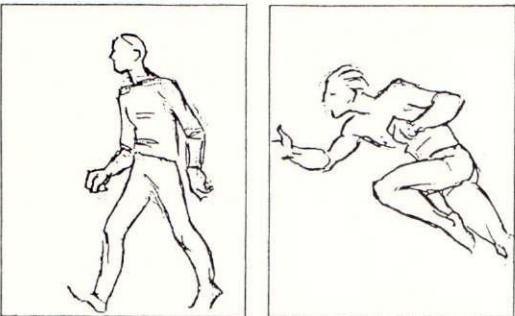
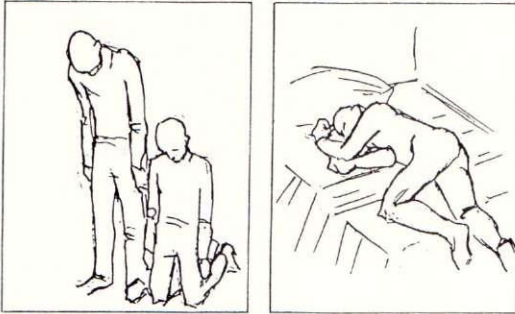
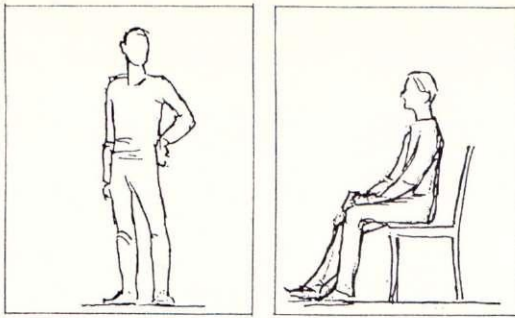
Retningsdannelsene er følgelig et fellestrekk ved alle karakteruttrykk ved en form, idet disse kan forstås som ulike måter å visualisere retninger på.

Et element er for eksempel tungt som egentlig betyr at dets bevegelser går nedover. Slik er egenskaper som det stigende og det synkende, det spredende og det samlende, egentlig beskrivelser av ulike bevegelser i forhold til oppe og

Figur 13. Eksempel på retningsdannelsene som opptrer i en form: tyngdeuttrykket i en egyptisk søyle (fra Th. Thiis Evensen, *Archetypes in Architecture*).

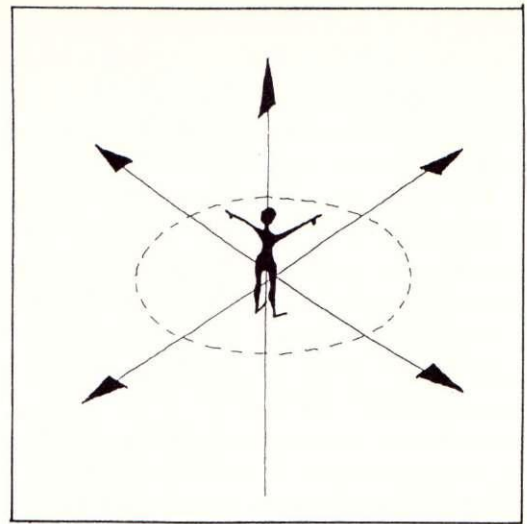
nede, høyre og venstre. Det samme med det åpne og det lukkede. Det første uttrykket gir fri bevegelse, den andre stopper, og begge beskriver et dynamisk vekslingsforhold mellom foran og bak. Tilsvarende med overlapping og addisjon. Det siste fenomenet isolerer bevegelsene mellom elementene, det første formidler ulik styrke i kreftenes samspill. Slik er det også med punktet og linjen som innebærer rettethet og ro. Dominans og kontrast beskriver henholdsvis konsentrasjon og rytme, mens nærhet og likhet beskri-

Figur 14. Erfaringene i vårt handlingsrom er basert på ulike typer bevegelser.

ver om noe beveger seg mot hverandre eller fra hverandre. Likedan med det geometriske og det amorge, som beskriver henholdsvis en ordnet og en fri bevegelse i en figur osv.

Også for alle egenskapene ved en form (kontur, volum, masse, skjelett, osv.), gjelder retningsdannelsene som et fellestrekk ved innholdet. F. eks. vil en kule og en pyramide vise ulike dynamiske egenskaper: den ene leder langs en linje, den andre konsentrerer om et punkt, den tredje er en kombinasjon av stigning, spredning og konsentrasjon. Det samme med oppdelinger,

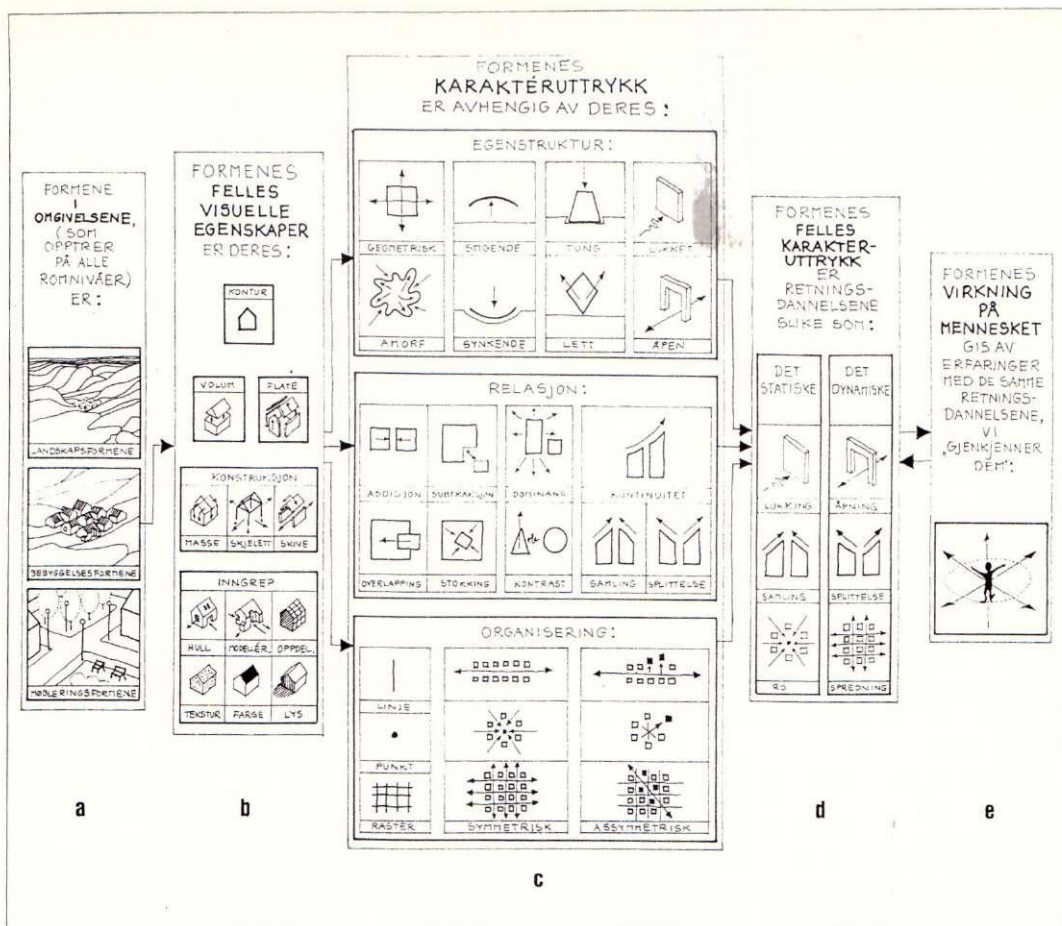
Figur 15. Retningsfigur som antyder kvalitative forskjeller mellom oppe, nede, til siden, etc. Kvalitetsforskjellene bunner i det erfarte vekselspillet mellom kroppen og tyngdekraften, og fungerer som en verdireferanse for de retningsdannelsene som opptrer i våre omgivelser.

teksturer og farger: en splittende oppdeling kan synes å skyve elementene fra hverandre, men også å samle dem. En grov tekstur kan virke tyngende på en vegg og dermed gi den press nedover, mens f. eks. en lys farge er stigende og utvidende, en mørk tung og konsentrerende, osv.

Retningsdannelsene som gjenkjennelse

Grunnlaget for at vi umiddelbart oppfatter retningsdannelsene i formene rundt oss som deres viktigste fellesuttrykk, er at vi kjenner dem igjen¹¹.

Våre grunnleggende erfaringer, både i vårt private og sosiale handlingsrom, er basert på bevegelse (Ill. 14). Ikke bare som kinetikk, men som summen av erkjennelser som vi høster i vekselspillet mellom vår egen kropp og naturkreftene. I denne sammenheng er tyngdekraften essensiell. Det er den som gir oss verdiene vekt og stofflighet som sammen med vår kroppslige konstitusjon og behovet for «fremkommelighet» samles i en retningsfigur som gir ulik kvalitet til det som er oppe, til det som er nede og til det som er foran og bak (Ill. 15).

Figur 16. De visuelle lovene: Sammenfattende diagram som viser forholdet mellom: a) formene i omgivelsene uansett på hvilket nivå de opptrer, b) disse formenes felles visuelle egenskaper, c) disse formegenskapenes karakteruttrykk som er avhengig av egenstruktur, relasjon og organisering, d) formens felles karakteruttrykk basert på retningsdannelsene, e) grunnlaget for opplevelsen av formene med referanse i handlingsrommets erfaringer ("gjenkjenning").

Slik overfører vi disse grunnerfaringene til det vi ser i omgivelsene, vi orienterer oss, idet vi vurderer mulighetene for erobring og bruk og reagerer følgelig på hva de «sier» i forhold til disse behovene¹². Slik er vi i et rom som vi ser foran oss psykisk før vi er der fysisk, som betyr at omgivelsenes «objektive» tredimensjonali-

tet blir steder som tilbys å bli brukt.

Av dette kan vi slutte at formenes retningsdannelser er nøye knyttet til vår oppfattelse av mening:

Formenes retningsinnhold leder oss og er dermed signaler på hvordan vi vil kunne anvende eller bruke omgivelsene (Ill. 16).

Noter

1. Om gestaltpsykologi, se den klassiske W. D. Ellis, *A source book of Gestalt Psychology*, London 1938, med blant annet bidrag av M. Wertheimer. Se generelt Chr. Norberg-

Schulz, *Intensjoner i arkitekturen*, Oslo 1967, særlig kap. 3 "Form". Se videre grunnboken av Rudolf Arnheim, *Art and Visual Perception*, London 1954, samt E. H. Gombrich, *Me-*

- ditation on a Hobby Horse, and other Essays on the Theory of Art*, London 1978.
2. Se Arnheim, *Art...*, s. 4 ff. "Felt"-tankegang som grunnlag for arkitektonisk form, se arbeider av Paolo Portoghesi og Vittorio Gigliotti i Chr. Norberg-Schulz, *On the Search for Lost Architecture*, Roma 1975.
 3. W. Kandinsky, *Über das Geistige in der Kunst*, Bern-Bümplitz 1959, s. 93.
 4. Om Erskines arkitektur, se P. Collymore, *The Architecture of Ralph Erskine*, London 1982. Om Michael Graves, "figurative prinsipper", se M. Graves, *Buildings and Projekts*, New York 1982. s. 11–13.
 5. En bygning basert på tilsvarende prinsipper er det greske teatret med sitt *orchestra* vendt ut mot et åpent landskap som scenetype (se teatret i Olympia m. a.).
 6. Fenomenet er av H. Wölfflin kalt for "massivitet og bevegelse", se H. Wölfflin, *Renaissance and Baroque*, (overs. K. Simon) London 1966, s. 44–65.
 7. Se Norberg-Schulz' diskusjon av Michelangelos behandling av fenomenet i Chr. Norberg-Schulz, *Michelangelo som arkitekt*, Oslo 1958. Se også R. Venturis begrep "ambiguity" i R. Venturi, *Complexity and Contradiction in Architecture*, New York 1968, samt Arnheims "tention"-begrep i Arnheim, *Art...*, s. 397 ff.
 8. Se W. Kandinsky, *Punkt und Linie zu Fläche* (org. 1926), Bern-Bümplitz 1973.
 9. Se diskusjoner om symmetrifenomenet i Vitruvius, *The ten Books on Architecture* (overs. M. H. Morgan), New York 1960, s. 72 f.
 10. Se Venturis bruk av begrepet "både/og" i Venturi, *Complexity...*, s. 30 ff.
 11. Denne gjenkjennelsen er en viktig fellesreferanse for våre opplevelser av omgivelsene og dermed også av kunstartene, se T. Thiis-Evensen, "Hva binder kunstene sammen", i *Den innerste esken*, Oslo 1986, s. 60–65. Se forøvrig Arnheim, *Art...*, og T. Thiis-Evensen, *Archetypes in Architecture*, Oslo 1990.
 12. Se L. Kruses bruk av begrepet "handlingsrommet" for å diskutere det opplevde vekselforholdet mellom oss selv og omgivelsene, i "Wohnen und Leiblichkeit" i L. Kruse, *Räumliche Umwelt*, Berlin 1974, s. 40 ff. Se også generelt P. G. Råberg, *Det subjektive rummet 1*, Stockholm 1972.

Thomas Thiis-Evensen, professor Dr. Philos., sivilarkitekt, Oslo.

Om akribi, igen

av Lennart Holm

JOHAN RÅDBERG TYCKER ATT MITT INLÄGG OM akribi var ett "försåtligt angrepp" på honom som forskare. Han menar att vi skulle var på "kollisionskurs" i våra bilder av funktionalismen och att det är därför jag nu, fyra år över tiden, angriper honom. Därmed försöker han trolla bort min kritik av det radioprogram som han medverkade i strax före jul.

Mitt inlägg handlade dock inte om något annat än radioprogrammet: om hans beskrivning-

ar där i förhållande till vad som står i hans bok, inte om hans bok i förhållande till hans, min eller någon annans bild av funktionalismen. Han skriver att en läsare inte kan kontrollera mitt referat utan tillgång till en bandinspelning av programmet. Jag hoppades förstas att han skulle svara mig med ett ordagrant referat av vad som sagts. Den chansen tog han inte – och jag förstår honom. Jag får göra det istället. Följande är en utskrift från bandet av de avsnitt jag reagerade

mot (bandet har lämnats till *Nordisk Arkitektur-forsknings* redaktion).

Rådberg (efter en inledning av Paulsson om att efterkrigstidens bostadsmiljöer saknar stadsmässighet – varför?):

Det började med väldigt storslagna visioner från arkitekternas sida på tjugotalet och det ledande namnet var förstås Le Corbusier som på tjugotalet kom med en vision av en stad som han kallade "stad i park" eller "den gröna staden" eller sådär. Och hans idé var att husen skulle ligga friliggande med natur runtom och han skröt ju t. o. m. med att 95% av marken skulle vara obebyggd och då kunde han få in lika mycket folk per hektar som bodde i Paris innerstad. Det var hans trollkonst, stadsbyggnadens Columbi ägg, att man kunde bygga med massor av sol, ljus och luft och ändå få in lika mycket folk.

Det är en lång historia innan detta till slut landade i trettioalets trevåningslängor ute i stockholmsterrängen. Men det hänger ihop, faktiskt.

Paulsson:

Funktionalismen som kom egentligen till Stockholm med Stockholmsutställningen 1930. Den fick enorm genomslagskraft, dels med hjälp av en propagandaapparat och dels med hjälp av – ja, jag skulle vilja säga, hot och smicker. Det var ju dom arkitekter som gjorde fullkomligt rabiata utfall mot de ideal som dom avlöste, nämligen trädgårdsstaden. Och dom kom med hot att vi ska minsann inte vara rädda för att sälja er som hävdar dom teorierna. Och det där med smicker: det är ju så att väldigt mycket av de bilder och skisser som hjälpte till att sälja deras idéer dom är så oerhört vackra och dom fuskar lite med perspektiven. Det är alltid sol och ljus och luft och glada barn som gungar och pappa putsar bilen och mor ansar rosorna. Det är aldrig någon tråkighet eller skilsmässor och knark eller nånting.

Rådberg:

Mm.

Paulsson:

Det var, tyvärr, med fruktansvärd genomslagskraft.

Rådberg:

Ja det började väl egentligen strax innan den här Stockholmsutställningen 1930. Det är otroligt, när man ser efteråt, hur väl tajmat alltihop var. Därför att det var just kanske i Sverige, i Stockholm som den slog igenom sådär fantastiskt, på pricken. Förtvå år innan bildade man alltså den internationella arkitektorganisationen som hette CIAM. Där var Corbusier ledande. Och som medlemmar till den organisationen så kallade man vissa, pålitliga eller intressanta arkitekter – det är också rätt intressant. Det var alltså inte arkitektorganisationerna i respektive land som utsåg dom här som skulle vara med. Och från Sverige kom då tidigt dels Sven Markelius och dels Uno Åhrén. Det var väl dom viktigaste medlemmarna från Sverige. Dom var ett slags delegater för Sverige, det var ett slags mini-nationernas-förbund, det här CIAM. Och Sverige och den här Stockholmsutställningen blev ett slags provförsök för dom här nya bostadsidéerna med friliggande hus, och höga hus. Och det var oerhört väl tajmat i tiden, det var kanske just den utställning i hela Europa som var mest effektiv för CIAM-idéerna. Och i samma veva så började också, precis som den beskrev här, Åhrén och kamrater till honom att driva den här propagandan i tidningen *Byggmästaren*...

Paulsson:

Du har ju i din avhandling bl. a. en bild av några kvarter i Vasastan som Åhrén föreslår ska jämnas med marken och där är det parallella hus – 12 våningar är dom va? Och det är ju Corbusier direkt det där.

Rådberg:

Ja visst är det det. Det är klart att han garderade sig litet mot slutet av artikeln och sa att det här är än så länge inte något färdigt förslag, men det var alltså en princip som han ville lansera.

Han ryggade inte det minsta för att man då kom upp i höjder som 10-12 våningar då i ett stort kvarter mitt inne i stan när all den övriga bebyggelsen fortfarande bara var 5 våningar eller 6 med översta våningen. Åhréns framstöt här det är inte, ska vi säga, någon tillfällighet inte, utan det är ett led i en väldigt medveten kampanj. Precis samma vecka och egentligen samma nummer av *Dagens Nyheter* så presenterade Sven Markelius ett förslag för 12- eller 20-våningshus på Gärdet och då väckte man också frågan tillsammans, Markelius och Åhrén väckte frågan om skyskrapor i Stockholm. Nu måste den frågan tas upp, skriver dom.

Det här är ganska spännande saker för det brukar man inte prata så mycket om egentligen, att det var dom här höghusidéerna som var själva motorn i det funktionalistiska genombrottet.

För mig som radiolyssnare blev bilden ganska tydlig av hur Markelius och Åhrén som ombud för Le Corbusier och CIAM, satte igång en propagandamaskin för höghus i Sverige och "tajmade in" Stockholmsutställningen i denna kampanj.

Jag kände inte igen just denna konspirationsbild från Rådbergs avhandling. Den finns där men bara som ett antagande, utan belägg. Mot bilden talar givetvis dels att utställningen vid denna tidpunkt (1929/30) i stort sett var färdigplanerad, dels att utställningen inte andades om några höghus utan främst propagerade för radhus och "öppna" stadsplaner. Och i "*acceptera*" som ju bemötte kritiken mot utställningen och

formulerade det nya programmet finns ingen höghuspropaganda – tvärtom finns där en kort varning för skyskrapan.

Mitt "angrepp" är visst inte försåtligt utan menar rakt på sak att Rådberg för radiolyssnarna presenterar som fakta en ostyrkt hypotes. Den har inte ens stöd i den avhandling som ger honom auktoriteten att undervisa i folkuniversitetet radio. Och denna drift, att bit för bit försöka göra sin hypotes trovärdig genom att förenkla, att tolka källorna till sin egen favör, att läsa ut det man vill och förtiga det som besvärar, den driften är ett hot mot vetenskaplig akribi. Den blir inte mer aptitlig av att man försöker svärta ner dem som då inte tycker som man själv tycker idag. Att antyda konspirationer och dolda motiv kan lätt göras med språkets smidiga hjälp – Rådberg har väl lärt knepen av Ingemar Johansson och Yvonne Hirdman. Denna historikers självpåtagna uppgift att döma inför läsarnas eller lyssnarnas tribunal strider också mot akribi.

Min avsikt har inte varit att diskutera funktionalismen med Johan Rådberg. Om den får han tycka vad han vill. Men när han i radion sammanfattar att "det var höghusidéerna som var själva motorn i det funktionalistiska genombrottet" är det nödvändigt att sätta ifråga hans vetenskapliga redbarhet.

Hans intervjuares sanningslidelse satte jag också ifråga i mitt inlägg om akribi. Det från bandet återgivna inpasset av Thomas Paulsson är en god illustration av hans radiojournalistik. Med den som ledning kan man naturligtvis säga att Johan Rådberg helt enkelt råkat i dåligt sällskap. Det är en förklaring, inte ett försvar.

Lennart Holm, professor i Bebyggelsekvalitet, KTH.